

Слово молодого автора

УДК 94(477)«19»

Т.О. Матвієнко

ЗЕМСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ КОМІСАРІВ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ В БЕРЕЗНІ — ТРАВНІ 1917 РОКУ

Аналізується ставлення земств України до концептуальних підходів Тимчасового уряду щодо призначень комісарів на місцях.

Ключові слова: губернське земство, земство, земське зібрання, земські управи, комісари, повітове земство, повноваження, самоврядування.

У кінці лютого 1917 року в Російській імперії відбулася буржуазно-демократична революція. Її головним політичним наслідком стало повалення самодержавства. Влада перейшла до рук Тимчасового уряду, який очолив князь Г. Львов — голова Всеросійського Земського союзу (з 1914 року).

Земці з радістю зустріли падіння царату, бо протягом усього часу свого існування земства були під пильним наглядом самодержавства, осторонь від політичної влади, обмежені тільки господарськими функціями, які також контролювалися. Ліквідація монархії відкривала шлях як до вільної політичної діяльності й влади, так і до необмеженої господарської діяльності.

Зі зміною влади в центрі постало питання про організацію влади на місцях.

Цікава з історичної точки зору проблема діяльності земств у процесі формування інституту комісарів в роки незалежності України. Як засвідчує історичний досвід, побудувати сильну державу неможливо без встановлення і зміцнення на місцях сильної та відповідальної влади.

Здобутки в історії формування інституту комісарів Тимчасового уряду в роки української революції не дуже вагомі. Це попри те, що значний інтерес до них засвідчено вже в працях безпосередніх учасників революційних подій 1917 року — О.Г. Шляпникова [1], керуючого справами Тимчасового уряду В. Набокова [2], колишнього міністра Центральної Ради П. Христюка [3] та інших.

Зі встановленням радянської влади в Україні в історіографії закріпилася ленінська оцінка земства як буржуазного за змістом і безперспективного в умовах революції органу [4, 5, 6]. Проте в окремі дослідники 1917 року і за радянської доби не обходили своєю увагою проблеми політичної боротьби після Лютневої революції. Серед них варто привернути особливу увагу до роботи Ю.І. Терещенка „Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції» [7] та А.А. Сенцова [8].

Зі здобуттям незалежності України дослідження української революції 1917 року опинилися серед пріоритетних. На сьогодні ми маємо низку фундаментальних видань, присвячених подіям першого її етапу, зокрема праці С. Кульчицького [9], В. Солдатенка [10, 11], В. Верстюка [12] й інших. Проте роль і місце земств у структурі формування інститутів влади Тимчасового уряду в них якщо й досліджується, то побіжно.

Предметом окремого дослідження ці питання стали в працях В. Старцева [13], С. Вайровської [14], А.С. Захарчука [15], статті С. Холяєва [16], а також в

колективній праці „Земский феномен: политологический подход» [17]. На особливу увагу заслугове дослідження Г. Герасименка „Земское самоуправление в России», де висвітлюється місце органів місцевого самоврядування в господарській діяльності починаючи з реформи 1864 року і зміна становища земств з ліквідацією царату на початку 1917 року. Закінчується дослідження періодом ліквідації земства після встановлення більшовицької влади [18].

Отже, проблема функціонування земств України в контексті процесу формування інституту комісарів Тимчасового уряду в березні — травні 1917 року залишається дослідженою недостатньо. Заповнити цю прогалину і ставимо за мету пропонованої статті.

Для досягнення зазначеної мети пропонується: проаналізувати організацію влади на місцях; визначити позицію земств України щодо Тимчасового уряду в Росії; з'ясувати причини незадоволення населення призначеними комісарами уряду; дослідити головні чинники, які вплинули на організацію влади на місцях.

Відразу після повалення царату в багатьох українських губернських та повітових центрах почали створюватися громадські комітети, до яких увійшли представники міських дум, установи земських або міських союзів, інтелігенція, підприємці. Безпосередній учасник революційних подій 1917 року О.Г. Шляпников описував картину, яка склалася в перші революційні місяці на місцях. Одночасно там діяли губернські комітети, міські комітети, повітові комітети, міські думи, губернські управи, повітові управи, Ради робітничих і солдатських депутатів та представники Тимчасового уряду — комісари [1, с. 6].

Таким чином, поки Тимчасовий уряд вирішував питання про організацію влади на місцях, у губернських центрах та в повітах уже існували створені ініціативним шляхом тимчасові органи місцевої влади — комітети громадських організацій. Паралельно створювалися ради селянських і солдатських депутатів.

Прагнучи зміцнити своє становище, уряд вирішив спертися на близькі йому структури влади — земства. Обумовлено це було тим, що багато членів уряду саме в земствах пройшли школу громадсько-політичної діяльності [18, с. 57]. Відтак, 5 березня 1917 року князь Львов в телеграфному розпорядженні головам губернських земських управ заявив: «з метою встановлення порядку всередині країни і для оборони держави, забезпечення безупинної діяльності всіх урядових та громадських установ, — Тимчасовий уряд визнав необхідним тимчасово усунути губернатора й віце-губернатора від виконання обов'язків. Керівництво губернією тимчасово покладається на голів губернських земських управ у якості губернських комісарів Тимчасового уряду зі всіма правами, наданими діючими узаконеннями губернатору, і зі збереженням за Вами керівництва роботою губернської земської управи» [18, с. 56]. Подібні повноваження отримали також голови повітових земських управ: „на голів повітових земських управ покладається обов'язки повітових комісарів Тимчасового уряду зі збереженням за ними керівництва роботою повітових земських управ» [19].

Після отримання телеграфного розпорядження на місцях голови губернських і повітових управ ставали комісарами Тимчасового уряду автоматично, тобто без затвердження урядом. У розпорядженні замісника міністра внутрішніх справ Леонтєва говорилося: „повітові комісари, котрі є головами повітових управ, уступають на посаду згідно з телеграмою 5 березня без особливого затвердження» [18, с. 57].

За багато років земці вперше отримали політичну владу. Земці навіть висловлювали вдячність Тимчасовому уряду, зокрема кн. Львову, за такі призначення. Подільське надзвичайне губернське земське зібрання 14 березня 1917 року надіслало князеві Львову телеграму, в якій висловлювало задоволення призначенням Павла Александрова губернським комісаром Тимчасового уряду і дякувало „за це призначення» [20]. Проте, зазначав керуючий справами Тимчасового уряду В.Д. Набоков, простою заміною назв посад чиновників та передачею їх земцям становище в країні на краще змінити не вдалося. Досить скоро з'ясувалося, що в більшості губернській головами управ були люди, сформовані за умов і на принципах відданості самодержавству [2, с. 44]. Тобто відбулася заміна одних чиновників на інших, але з однаковим менталітетом.

Водночас революція поступово набирала обертів, і свято земців продовжувалось не довго. Всюди почали виникати Ради робітничих, селянських та солдатських депутатів, різноманітні професійні союзи, комітети. Земства опинилися на правому фланзі суспільства, тому робітники, солдати й селяни ставилися до них як до контрреволюційних закладів [18, с. 58].

У багатьох випадках місцеве населення призначення голів управ комісарами Тимчасового уряду зустріло в багнети. В телеграмах, які направлялись як голові Ради Міністрів князю Львову, так і міністру внутрішніх справ, представники громадськості з обуренням описували голів управ, які стали комісарами, але, на думку громадськості, не відповідали вимогам нового часу. Селяни села Топільни Звенигорського повіту Київської губернії у зверненні до Київської Ради робітничих і солдатських депутатів на початку березня 1917 року писали: „Ми, мешканці с. Топільни, переживаємо великі дні панування правди та світлої свободи, були засмучені звісткою, що головував у губернському земському зібранні ворог і гнобитель народу князь М. Куракін. Звістка ця розповсюдилась по селу й була витлумачена, що Куракін призначений київським губернатором, тобто виконуючим обов'язки київського губернського комісара Тимчасового уряду... Занадто багато горя, образ і пригноблень зазнав народ від князя Куракіна» [18, с. 59].

Тимчасовий уряд, як правило, на такі телеграми не реагував. Оскільки звернення до уряду результатів не мало, на місцях селяни, робітники, солдати вирішили самі наводити порядки. Почалися зміщення комісарів із посад. Незважаючи на існуюче розпорядження князя Львова, на місцях у деяких повітах населення почало усувати з посади комісарів і обирати, на їх думку, більш підходящих. Так, Прилуцький повітовий виконавчий комітет 18 березня 1917 року телеграфував кн. Львову про те, що „голова Прилуцької повітової земської управи Маркевич склав повноваження комісара, передав виконання посади члену управи Лукоlessькому слабкому старцеві» [21]. 22 березня 1917 року Уманське надзвичайне земське зібрання в оновленому складі обрало на посаду повітового комісара Тимчасового уряду капітана чотирнадцятого піхотного запасного полку Н.І. Блаватного [22].

Для збереження на місцях влади в своїх руках уряд поступово відступив від розпорядження 5 березня 1917 року. Міністерство внутрішніх справ 26 березня 1917 року направило циркуляр губернським комісарам, у котрому зазначалося: „Призначення нових осіб на посаду повітових комісарів покласти на осіб, які користуються авторитетом і довірою серед широких прошарків населення, провадиться урядом виключно за поданням губернських комісарів» [23]. Як бачимо, уряд уже не виключав перебування при владі демократичних прошарків населення не орієнтувався тільки на голів земських

управ в якості комісарів. Проте він намагався зберегти контроль за призначенням своїх уповноважених на повітовому рівні, доручивши здійснення відповідних функцій губернським комісарам.

Звичайно, сам по собі циркуляр не розв'язував тих проблем, якими, власне, й був зумовлений. Більше того, в низці випадків він стимулював критичне ставлення демократично налаштованих верств суспільства до призначених із числа керівників земських установ комісарів Тимчасового уряду. Відтак, потік телеграм та повідомлень про незадоволення їх діяльністю на місцях не лише не припинився, а навіть збільшився. Як зазначає дослідник політики Тимчасового уряду В.І. Старцев, призначення представників центральної влади шляхом адміністративних розпоряджень суперечило тій практиці обрання всіх осіб, що так широко розповсюдилась по країні в перші дні Лютневої революції [13, с. 206]. Тому з березня пішов потік прохань про усунення того чи іншого комісара з посади із зазначенням причини. В основному вказувалося на недовіру до голів земських управ, які стали комісарами з боку населення чи визнавали діяльність шкідливою, а потім виражали недовіру або вказували на антинародні, протиправні дії новоспечених комісарів.

Від громадян міста Гадяча Полтавської губернії на ім'я міністра юстиції О.Ф. Керенського надійшла телеграма від 5 квітня 1917 року, в якій говорилося: „на зібранні громадян м. Гадяча в кількості більше ніж 3000 чоловік спільно з Гадяцькою трудовою групою, солдатськими депутатами і представниками волосних комітетів одноголосно постановили: у зв'язку з відвертими антинародними, противними новому ладу діями призначеного з Полтави повітового комісара Ф.І. Мельникова негайно змістити його із займаної ним посади» [18, с. 62]. Загальне зібрання громадян міста Нової Ушиці Подільської губернії 7 квітня 1917 року характеризувало голову повітової земської управи, який став повітовим комісаром: „Патон весь час перебував предводителем дворянства, був близькою людиною Миколи II, за спрямуванням реакціонер і як такий дискредитує Тимчасовий уряд, агентом котрого він є» [24]. Протягом квітня-травня на адресу Тимчасового уряду продовжували надходити повідомлення про незадоволення населення комісарами, призначеними з числа керівників земських управ. Відділ Тимчасового Комітету Державної Думи із зносин з провінцією 22 квітня 1917 року констатував, що населення південно-західного краю „особливо не задоволене своїми комісарами, які складаються цілком з великих землевласників». Зокрема, за відомостями відділу саме такою була картина в Полтавській губернії [25].

У багатьох випадках ініціатори недовіри повітовим або губернським комісаром Тимчасового уряду зверталися до нього чи до Міністерства внутрішніх справ, як до вищих органів виконавчої влади, сподіваючись на їх допомогу у формуванні місцевих органів влади на демократичних принципах. Так, міністр внутрішніх справ 10 травня 1917 року отримав телеграму від Кам'янець-Подільського повітового виконавчого комітету з проханням „усунути губернського комісара Александрова з посади губернського комісара» [26]. Кіbliцька волосна рада Гайсинського повіту Подільської губернії 11 травня 1917 року висловила недовіру Гайсинському повітовому комісару А.А. Севастьянову. Своє рішення вона обґрунтувала тим, що „А.А. Севастьянов був головою Гайсинської повітової земської управи та повітовим предводителем дворянства і, будучи слабхарактерними керівником органу земського самоврядування, допускав на службу осіб, не відповідних своєму призначанню, які зловживали під його заступництвом у

збиток казні й населенню» [27]. Саме тому волосна рада й постановила: „про цілковиту недовіру комісару А. Севастьянову телеграфно довести до відома Міністра внутрішніх справ, прохання усунути його від займаної посади» [28]. 20 травня 1917 року на адресу кн. Львова надійшла телеграма від Германовського сільського сходу Київського повіту з постановою: „виразити недовіру діяльності Київській повітовій земській управі на чолі з її головою комісаром повіту Демченком і просить лишити [його. — Авт.] повноважень» [18].

Керуючись повноваженнями циркуляра від 26 березня 1917 року, губернські комісари також неодноразово зверталися до Тимчасового уряду з проханнями санкціонувати звільнення попередніх чи призначення нових його комісарів у повітах. Наприклад, 8 квітня 1917 року від Полтавського губернського комісара надійшла телеграма з проханням „звільнити Хорольського повітового комісара Велецького від цієї посади по хворобі» [18]. 22 квітня 1917 року на ім'я міністра внутрішніх справ надійшло прохання від Полтавського губернського комісара „звільнити Бокія з посади Кобеляцького повітового комісара, згідно з його проханням і призначити І.М. Сепетого» [29]. 2 травня 1917 року подібна телеграма надійшла від Подільського губернського комісара: „зважаючи на подане головою Летичівської земської управи і Летичівським комісаром А.Н. Косаговським прохання про звільнення його з посади по хворобі, прошу призначити Л.П. Бордакова» [30].

Відтак, влада на місцях поступово переходила до демократичних верств — земських службовців, учителів, інспекторів народних училищ, прапорщиків, мирових суддів, контролерів купецьких товариств та інших. Тимчасовий уряд намагався протистояти такій тенденції, прагнув будь-яким чином зберегти голів земських управ у якості комісарів. Як уже зазначалося, лише голова земської управи, котрий займав посаду комісара, звільнявся від процедури затвердження урядом. Усі інші особи повинні були отримати дозвіл Тимчасового уряду. І в цьому чиновники були непорушні: вони рішуче й наполегливо вимагали, щоб на обраних комісарами осіб були подані відповідні матеріали на предмет затвердження їх Тимчасовим урядом. Але контролювати повністю ситуацію уряду не вдалося. За даними МВС, отриманими в другій половині квітня 1917 року, з 55 голів губернських земських управ, котрі стали комісарами, цю посаду зберегли 23, а з 439 голів повітових управ, що також зайняли посаду комісара, до того часу залишилися лише 177 [18, с. 67]. Подібною була ситуація і в Україні.

Населення бачило, що призначені комісари Тимчасового уряду — колишні близькі особи царського двору. А в нових демократичних умовах, на думку громадськості, працювати на благо простих людей такі особи не будуть. Тому в більшості випадків місцеві громадські організації, переконані в своїй правоті, обирали комісарів з числа своїх висуванців. Вони надсилали телеграми міністру внутрішніх справ, у яких просто ставили до відома про обрання того чи іншого комісара із зазначенням його професії. До квітня 1917 року стало очевидним, що розвиток революції пішов далі демократичного етапу [8, с.109]. Голова Богодухівського повітового комітету 6 квітня 1917 року повідомив, що „Богодухівський повітовий комісар, граф Подгоричан-Петрович склав свої повноваження і замість графа вибраний окружний наглядач другого округу Харківського акцизного управління С.І. Коритко» [30]. Балтський повітовий виконавчий комітет Херсонської губернії на засіданні 14 квітня 1917 року „обрав повітовим комісаром учителя гімназії Залевського» [31]. На виборчому зібранні 17 квітня 1917 року в місті

Новгород-Сіверську Чернігівської губернії, „у зв'язку з відмовою від виконання обов'язків комісара голови повітової земської управи О.В. Пущина обраний О.О. Кононенко» [18, с. 65]. Катеринославський повітовий виконавчий комітет 21 квітня 1917 року „обрав на посаду повітового комісара замість голови повітової земської управи С.А. Бродницького — голову повітового виконавчого комітету, інспектора народних училищ Катеринославського повіту Т.В. Калініченка» [32], Кременчуцький комітет Полтавської губернії 21 квітня 1917 року „обрав комісаром П.О. Белевича — мирового суддю цілком підготовленого, який користується довірою населення» [33]. Херсонський губернський комітет 24 квітня 1917 року повідомляв міністра внутрішніх справ про те, що „внаслідок відмови губернського комісара П.Д. Горича, обраний у кандидати губернського комісара С.П. Юрицин» [34].

На адресу уряду телеграми з повідомленнями про зміщення призначених комісарів продовжували надходити й надалі. В телеграмі із Херсона 25 квітня 1917 року зазначалося: „в Алешках повітовий комісар, голова і члени управи зміщені, збудження в повіті наростає» [18, с. 62].

На засіданні загального зібрання Верхньодніпровського повітового народного комітету Катеринославської губернії 26 квітня 1917 року „на посаду повітового комісара одногосно обраний податний інспектор першого училища Верхньодніпровського повіту О.І. Чистяков» [35]. Тоді ж Золотоніський виконавчий комітет Полтавської губернії „усунув з посади голову земської управи Троєна, якому більшість земського зібрання із селян виразило недовіру» [36]. 28 квітня 1917 року з Вовчанського повіту Харківської губернії повідомляли: „скинутий голова земської управи і повітовий комісар В.Г. Колокольцев, але у Вовчанську пристрасті розгорілися настільки, що перебування там Колокольцева небезпечне» [18, с. 62].

Атмосфера в губерніях та повітах продовжувала загострюватися. Щодня Тимчасовий уряд отримував з різних кінців повідомлення про скинення губернських або повітових комісарів. Новомосковський повітовий виконавчий комітет на засіданні 3 травня 1917 року „обрав на посаду повітового комісара голову повітової земської управи — Н.Д. Комарова» [37, с.192], Олександрійський виконавчий комітет 5 травня 1917 року „обрав кандидатом на посаду повітового комісара уродженця Олександрійського повіту, головного контролера Петроградського купецького товариства взаємного кредиту В.В. Кузьменка» [38]. З Київської губернії 18 травня 1917 року повідомляли, що „повітові комісари міняються кожні 3 дні. В комісари обираються всі випадкові люди з непевним минулим, менше всього думаючи про внесення порядку в справи повіту» [39]. Безрезультатне звернення Волосної ради Гайсинського повіту до уряду вилилося 23 травня 1917 року в телеграму, в якій зазначалося: „Рада об'єднаних суспільних організацій м. Гайсина і повіту визнала діяльність повітового комісара Севастьянова шкідливою і постановила обрати на посаду повітового комісара О.Г. Кешолу» [40].

У деяких губерніях боротьба проти комісарів загострювалася настільки, що вони залишали свої посади і навіть не призначали замісників. Таку ситуацію обговорювали в кінці квітня-травні 1917 року в губернському виконавчому комітеті Волині. З місць майже щоденно комітет отримував повідомлення, що „повіти залишаються без будь-яких керівників. Повітові комісари йдуть, не залишаючи замісників. У десяти повітах Волині відсутні 6 комісарів, 9 помічників комісарів та не вистачає 8 замісників. Багато повітів залишаються зовсім без комісарів, а бажаючих зайняти ці вакансії немає» [41].

У низці випадків голів земських управ, котрі стали комісарами Тимчасового уряду, не тільки зміщували з посад, але й арештовували. Так, із міста Мглина Чернігівської губернії 20 квітня 1917 року Тимчасовому уряду надійшла телеграма від Мглинського міського голови Шимановського, в якій він повідомляв, що „протягом місяця в м. Мглині й повіті йде глухе бродіння і незадоволення призначенням Тимчасовим урядом комісаром головою земської управи Барановського, який дякуючи його реакційній політиці та чисто формальним відношенням до своїх обов'язків... нічого не робив для зміцнення в повіті нового ладу» [18, с.63]. Але на Барановського не діяли вимоги ані місцевої об'єднаної ради солдатських, селянських і робітничих депутатів, ані волосних виконавчих комітетів, селянських і робітничих зібрань про складання ним повноважень та проведення виборів комісара. Він продовжував свою політику „знаходячи підтримку в дуже обмеженому колі представників панівних класів» [18, с. 63].

Місцеві громадські організації неодноразово зверталися до губернського комісара Батуринського, а також у Петроград, але підтримки не отримували. На пасхальні свята повіт наповнився солдатами, які прибули у відпустку. Багато солдатів одержали доручення від різних солдатських комітетів про підтримку місцевих організацій повіту. Саме в пасхальні свята солдати й заарештували комісара Барановського. Отримавши телеграму, наступного ж дня Тимчасовий уряд негайно відреагував на події в Чернігівській губернії. Заступник міністра внутрішніх справ Леонт'єв надіслав телеграму губернському комісарові, начальнику міліції м. Мглина такого змісту: „благоволити вжити заходи щодо негайного звільнення повітового комісара Барановського». Також Леонт'єв надіслав телеграму і міському голові, в якій уважав „свавільний арешт солдатами голови Тимчасового уряду повітового комісара Барановського цілком неприпустимим» [18, с.63]. Але урядові змінити ситуацію не вдалося. Люди за підтримки громадських організацій зі свого середовища обрали нового комісара.

Таким чином, з наростанням революційної хвилі й відсутності реакції уряду на настрої мас, у квітні-травні 1917 року усунення комісарів, призначених Тимчасовим урядом з числа земців, набрало масового характеру.

Отже, після повалення самодержавства й приходу до влади Тимчасового уряду земства були сповнені надії на розширення своїх повноважень. І сподівання земців справдилися. Головам губернських та повітових земських управ були передані повноваження комісарів Тимчасового уряду. Натомість губернатори і віце-губернатори усувались від виконання їх обов'язків. Проте автоматична заміна одних чиновників на інших з одного соціального середовища викликала обурення демократичних кіл на місцях. Відчувши дух свободи, вони вимагали передачі влади демократичним прошаркам населення. На перші такі звернення уряд не звертав уваги. Відтак, почалися самовільні заміни новопризначених комісарів Тимчасового уряду. Прагнучи зберегти свій вплив на місцях, той погодився на призначення нових осіб на посаду комісарів з числа осіб, які користувалися довірою у населення, але виключно за поданням губернських комісарів. Але ті не встигали реагувати на потік прохань про усунення комісарів з посад. Із посиленням революційної хвилі українська громадськість приступила до прямого обрання комісарів з числа своїх висуванців, просто ставлячи про це до відома міністра внутрішніх справ. Таким чином, сподівання Тимчасового уряду зміцнити свої позиції на місцях за рахунок земств виявилися безпідставними.

 Примітки

1. Шляпников А.Г. Канун семнадцатого года. Семнадцатый год / А.Г.Шляпников. — Т. 2. — Кн. 1-2. — М.: Республика, 1992. — 495 с.
2. Набоков В. Временное правительство (Воспоминания). Вступление статьи И.Н. Бороздина / В.Набоков. — М.: Мир, 1924. — 132 с.
3. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917 — 1920 рр. / П.Христюк. — Відень, 1921. — Т. 2. — С. 20-24.
4. История гражданской войны в СССР. 1917-1922: В 4-х т. — М.: Госполитиздат, 1958. — Т. 3: Упрочение Советской власти. Начало иностранной военной интервенции и гражданской войны (ноябрь 1917 — март 1919). — 679 с.
5. Кябелева Р.К. Деятельность Советов по созданию основ социалистической экономики (октябрь 1917 — июль 1918 гг.) / Р.К.Кябелева // Из истории деятельности Советов (Сб. статей) / Ред. коллегия: С.Ф. Найда (глав. ред.) и др. — М.: Мысль, 1966. — С. 3-45.
6. Тригуб П.Н. На защите завоеваний Великого Октября / П.Н.Тригуб. — Киев-Одесса: Вища школа, 1987. — 151 с.
7. Терещенко Ю.І. Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції / Ю.І.Терещенко. — К.: Наукова думка, 1974. — 143 с.
8. Сенцов А.А. Борьба народных масс за демократизацию местного управления России накануне Октября / А.А.Сенцов // Советское государство и право. — 1984. — №6. — С. 108-114.
9. Кульчицький С.В. Центральна Рада. Утворення УНР / С.В.Кульчицький // Укр. іст. журн. — 1992. — №5. — С. 71-88; №6. — С. 73-84.
10. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія / В.Ф.Солдатенко. — К.: Либідь, 1997. — 401 с.
11. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія / В.Ф.Солдатенко. — К.: Либідь, 1999. — 976 с.
12. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник / В.Верстюк. — К.: Заповіт, 1997. — 341 с.
13. Старцев В.И. Внутренняя политика Временного Правительства первого состава / В.И.Старцев. — Л.: Наука, 1980. — 256 с.
14. Вайровская С.В. Земства и Советы в 1917-1918 гг. (по материалам Комикрая) / С.В.Вайровская. — Сыктывкар: Коми книжное издательство, 1994. — 32 с.
15. Захарчук А.С. Державотворчі пошуки на Слобожанщині в контексті Української революції: політико-правовий аспект (березень 1917 — квітень 1918 рр.) / А.С.Захарчук. — Суми: Козацький вал, 2002. — 140 с.
16. Холяев С.В. Три февраля 1917 года / С.В.Холяев // Вопросы истории. — 2003. — №7. — С.26-38.
17. Земский феномен: политологический подход. — Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, Екатеринбург: ИПЦ Изд-во Уральського ун-та, 2001. — 189 с.
18. Герасименко Г.А. Земское самоуправление в России / Г.А.Герасименко. — М.: Наука, 1990. — 264 с.
19. Державний архів Російської Федерації (далі ДАРФ). — Ф. 1788: Відділ у справах місцевого управління 1917-1918 рр. — Оп. 2. — Спр. 36: Циркуляри МВС по підготовці до ліквідації земських начальників, по виборам волосних земств і комітетів, про ведення інституту губернських комісарів і по інших питаннях. — Арк. 44.
20. ДАРФ. — Ф. 1788: Відділ у справах місцевого управління 1917-1918 рр. — Оп. 2. — Спр. 131: Переписка з губернськими і повітовими виконавчими комітетами і комісарами Подільської губернії про організацію рад, утворенню органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду і по інших питаннях. — Арк. 3.
21. Там само. — Спр. 132: Переписка з губернським і повітовими комісарами Полтавської губернії про економічне і політичне положення губернії і про призначення комісарів. — Арк. 182.

22. Там само. — Спр. 104: Переписка з Київським губернським комісаром, Радою об'єднаних громадських організацій в м. Бердичіві, губернськими і повітовими закладами про політичне і економічне становище, про утворення органів місцевого управління в Київській губернії. — Арк. 22.
23. Там само. — Спр. 36: Циркуляри МВС по підготовці до ліквідації земських начальників, по виборам волосних земств і комітетів, про ведення інституту губернських комісарів і по інших питаннях. — Арк. 46.
24. Там само. — Спр. 131: Переписка з губернськими і повітовими виконавчими комітетами і комісарами Подільської губернії про організацію рад, утворенню органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду і по інших питаннях. — Арк. 273.
25. Там само. — Спр. 43: Переписка з тимчасовим комітетом Державної Думи про організацію органів місцевого управління. — Арк. 12.
26. Там само. — Спр. 131: Переписка з губернськими і повітовими виконавчими комітетами і комісарами Подільської губернії про організацію рад, утворенню органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду і по інших питаннях. — Арк. 25.
27. Там само. — Арк. 184.
28. Там само.
29. ДАРФ. — Ф. 1788: Відділ у справах місцевого управління 1917-1918 рр. — Оп. 2. — Спр. 132: Переписка з губернським і повітовими комісарами Полтавської губернії про економічне і політичне положення губернії і про призначення комісарів. — Арк. 144.
30. Там само. — Арк. 221.
31. Там само. — Спр. 150: Доповідні записки губернського і повітових комісарів, голів земських управ Харківської губернії про створення органів місцевого самоврядування в губернії. — Арк. 10.
32. Там само. — Спр. 131: Переписка з губернськими і повітовими виконавчими комітетами і комісарами Подільської губернії про організацію рад, утворенню органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду і по інших питаннях. — Арк. 121.
33. Там само. — Спр. 96: Переписка з Катеринославським губернським виконавчим комітетом і повітовими комісарами, створення інституту губернських і повітових комісарів та інше. — Арк. 28.
34. Там само. — Спр. 132: Переписка з губернським і повітовими комісарами Полтавської губернії про економічне і політичне положення губернії і про призначення комісарів. — Арк. 166.
35. Там само. — Спр. 152 (ч. 1): Переписка з губернським і повітовими комісарами Херсонської губернії про утворення органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду та інше. — Арк. 33.
36. Там само. — Спр. 96: Переписка з Катеринославським губернським виконавчим комітетом і повітовими комісарами, створення інституту губернських і повітових комісарів та інше. — Арк. 163.
37. Там само. — Спр. 193: Газетні огляди за період з 14 квітня по 24 серпня 1917 р. — Арк. 62.
38. Там само. — Спр. 96: Переписка з Катеринославським губернським виконавчим комітетом і повітовими комісарами, створення інституту губернських і повітових комісарів та інше. — Арк. 192.
39. Там само. — Спр. 152 (ч. 1): Переписка з губернським і повітовими комісарами Херсонської губернії про утворення органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду та інше. — Арк. 152.
40. Там само. — Спр. 193: Газетні огляди за період з 14 квітня по 24 серпня 1917 р. — Арк. 31-39.
41. Там само. — Спр. 131: Переписка з губернськими і повітовими виконавчими комітетами і комісарами Подільської губернії про організацію рад, утворенню органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду і по інших питаннях. — Арк. 189.

42. Там само. — Спр. 194: Газетні огляди і вирізки з газет інформаційного бюро відділу по справам місцевого управління. — Арк. 21.

Т.А. Матвиенко

**ЗЕМСТВА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ
ИНСТИТУТА КОМИССАРОВ ВРЕМЕННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В МАРТЕ —
МАЕ 1917 ГОДА**

*Анализируется отношение земств Украины к концептуальным подходам
Временного правительства относительно назначений комиссаров на местах.*

Ключевые слова: земство, самоуправление, полномочия, комиссары, земские
собрания, земские управы, уездное земство, губернское земство.

Т.А. Matviyenko

**THE COUNTRY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF FORMING THE
COMMISSARS INSTITUTE IN THE TEMPORARY GOVERNMENT FROM
MARCH TO MAY 1917**

*The article deals with the attitude of county council to the conceptual ideas of temporary
government of appointing commissars at the local places.*

Keywords: zemstvo, self— government, authorities, commissars, zemstvo meetings,
zemstvo boards, uezd zemstvo, gubernia zemstvo.

Надійшла до редакції 2 квітня 2010 року